

УДК 368.53

О. М. Лобова,  
аспірант кафедри страхування та ризик-менеджменту,  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

## ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАХОВИХ ПРОГРАМ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

*У статті розглядається питання державної підтримки сільського господарства, покращення якої буде сприяти розвитку економіки країни в цілому. Виокремлено головні особливості страхування в сільському господарстві. Визначено основні недоліки існуючої державної підтримки агрострахування.*

*The state support of agriculture is discussed in the article, improvement of which will contribute to the development of the country economy as a whole. The main features of insurance in agriculture are highlighted. The main disadvantages of the existing government support agricultural insurance are identified.*

*Ключові слова: страхування, аграрні ризики, державна підтримка, аграрні страхові програми, страхування врожаю, державне регулювання.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Євроінтеграційні процеси та світові тенденції, що впливають на політичне та економічне життя України, спонукають до вжиття заходів для нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва та інтеграції у світовий ринок аграрної промисловості. Такі перспективи з точки зору продовольчої безпеки мають як переваги, так і недоліки, проте вони, безумовно, передбачають здійснення державою заходів щодо захисту внутрішнього товаровиробника та стабілізації насамперед національної економіки. Сільське господарство як її важлива складова потребує значної державної підтримки. Враховуючи специфічне поєднання в галузі різноманітних ризиків, вартість страхових послуг для товаровиробників, як показує практика останніх років, може бути завищеною.

Саме тому уряди економічно розвинених країн вдаються до заходів державної підтримки страхування сільськогосподарських культур. Інструменти аграрної політики, що передбачають непрямої вплив на ціноутворення, сприяють за-

хисту товаровиробників, підвищенню інвестиційної привабливості галузі та розвитку конкурентного середовища як на фінансових, так і на товарних ринках.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методологічні питання формування системи державного регулювання аграрної сфери знайшли відображення в працях В.Д. Базилевича, І.М. Буробкіна, М.Я. Дем'яненка, А.К. Камаліяна, В.А. Ключача, Е.Н. Крилатих, А.П. Курносова, П.М. Лукичева, С.С. Осадця, Е.А. Сагайдак, Є.В. Серової, Р.П. Смоленюка, О.Г. Строковий, І.М. Суркова, К.С. Тернових, Т.В. Тихонової, І.Ф. Хіщкова, І.Г. Храмової, А.Ф. Шишкіна, А.А. Шутькова та інших вітчизняних та зарубіжних вчених.

### НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питання, пов'язані з визначенням місця і ролі держави у страхуванні аграрної сфери, залиша-

ються дискусійними. Недостатньо повно досліджені проблеми розробки та впровадження нових страхових програм, спрямованих на підвищення ефективності та стійкості функціонування сучасних аграрних формувань. Не визначено особливості державної підтримки аграрного страхування. Через специфіку ризиків, які з'являються в аграрному виробництві, недостатня увага приділена виокремленню особливостей даної галузі як об'єкта страхування.

**Таблиця 1. Фактори, які зумовлюють необхідність державного регулювання економіки**

Група факторів	Зміст факторів
1. Фактори, пов'язані з вирішенням проблем ринкового сектора економіки, згладжування негативних ефектів ринкового механізму	1. Обмеження стихійності ринкових процесів. 2. Забезпечення ефективного сукупного попиту, ринкової кон'юнктури. 3. Забезпечення виробництва суспільних товарів, суспільних потреб. 4. Підтримка конкурентності, відкритості ринку. 5. Посилення конкурентності на світовому ринку.
2. Фактори, що забезпечують економічну стабільність, процес розширеного відтворення	1. Створення загальних умов розвитку економіки, забезпечення економічної ефективності функціонування сукупного капіталу, необхідність визначення «правил гри» господарюючих суб'єктів. 2. Забезпечення антициклічного розвитку економіки. 3. Стимулювання довгострокового економічного зростання, ділової активності. 4. Формування оптимальної структури народного господарства.
3. Фактори, пов'язані з вирішенням соціальних проблем	1. Забезпечення раціонального перерозподілу доходів. 2. Забезпечення економічної основи соціальної стабільності, скорочення соціальної напруженості.

### МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити особливості державної підтримки у сфері страхування аграрних ризиків; визначити недоліки та виявити шляхи покращення програм реалізації страхових продуктів.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сталий розвиток аграрного виробництва дозволяє забезпечити зростання економіки і підвищити ступінь задоволення потреб населення. Центральне місце при цьому відводиться зростанню рівня виробництва продовольства, оскільки в сучасних умовах саме за допомогою цього можливе досягнення продовольчої безпеки країни.

Особливістю страхування врожаю сільськогосподарських культур є високий рівень ризиків втрат врожаю від стихійних лих, який не може бути відшкодований лише силами самих сільськогосподарських товаровиробників та окремих страхових організацій. У зв'язку з цим на даний час в сільському господарстві використовується система державної підтримки страхування.

Державний вплив на економіку країни є багатогранним. З загальних позицій в даний час можна виділити ряд факторів, які зумовлюють необхідність державного регулювання економіки [3].

Запропонована класифікація факторів, що зумовлюють необхідність державного регулювання економіки, є умовною, оскільки всі три групи факторів взаємопов'язані між собою. Так, створення державою загальних сприятливих умов для стабільного розвитку економіки, безсумнівно, сприяє подоланню негативних рис ринкового механізму і вирішення соціальних проблем. Вирішення проблеми зайнятості сприяє забезпеченню позитивної динаміки процесу відтворення і т.д.

Виявлення причин необхідності державного регулювання економіки вирішальною мірою визначає об'єкти впливу владних органів.

Об'єкти державного регулювання — первинні

ланки сфери виробництва та послуг, галузі, регіони, соціально-економічні процеси, тобто те, на що спрямована увага державних органів для забезпечення умов ефективного функціонування національної економіки.

Основними об'єктами, на які спрямований вплив держави в сфері економіки, є:

- процеси роздержавлення, приватизації, де-монополізації;
- структура форм власності;
- соціальна, галузева, секторальна, регіональна та відтворювальна структури народного господарства;
- економічний цикл, процес відтворення;
- державний сектор економіки;
- умови і джерела накопичення капіталу;
- грошовий обіг;
- ціни, антиінфляційні процеси;
- конкурентне середовище;
- підприємництво;
- інвестиції, НДДКР;
- попередження ризиків, страхування;
- соціальна сфера, трудові відносини, механізм захисту населення;
- зайнятість, кадри;
- платіжний баланс;
- зовнішньоекономічна діяльність країни;
- навколишнє середовище.

Перелік об'єктів державного регулювання свідчить про те, що вони охоплюють різні сфери господарського життя суспільства як на мікро-, так і на макрорівні, включаючи міжнародні економічні відносини.

Визначаючи об'єкти свого впливу, держава формулює і цілі, які вона ставить перед собою. Безліч об'єктів впливу зумовлюють і безліч цілей різноманітних за своїм характером.

Сукупність цілей являє собою певну систему, що включає основну, генеральну ціль, а також конкретні цілі, пов'язані з реалізацією того чи іншого економічного, соціального процесу і сприяють досягненню головної мети.

Державне регулювання економіки безпосередньо пов'язане з економічною політикою і направлене на її реалізацію. Держава для реалізації цілей своєї економічної політики використовує різні форми і методи, які й утворюють інструментарій державного регулювання економіки [3].

Слід зазначити, що держава використовує методи прямого і непрямого впливу на економіку. Використання зазначених методів припускає застосування характерних для них прийомів, засобів. Так, метод прямого впливу, реалізується засобами адміністративного та економічного впливу. Непрямий метод регулювання реалізується тільки економічними засобами. Конкретне вираження цих прийомів або засобів регулювання являє собою їх форми.

Особливістю адміністративних засобів регулювання економіки є те, що вони:

- не пов'язані зі створенням додаткових матеріальних стимулів для їх реалізації;
- базуються на силі та авторитеті державної влади;

- включають заходи заборони, дозволу і примусу (квотування, ліцензування, затвердження правил приватизації і т.д.);

- передбачають організацію управління підприємствами державного сектора економіки, державною власністю.

Економічні засоби впливу на господарські процеси припускають використання:

- державного економічного прогнозування;
- державного економічного програмування;
- бюджетно-податкової системи;
- грошово-кредитної політики;
- страхування;
- валютної політики;
- митної політики.

Особливе місце в системі державного регулювання економіки України відводиться системі державної підтримки, регулювання та розвитку аграрного сектора як основи виробничої безпеки країни та реалізації програм і проектів, спрямованих на розвиток даної галузі. Важливим елементом даної системи виступає інститут страхування в українській економіці.

Діюча система страхування в аграрній сфері України має ряд недоліків.

На наш погляд, більшість недоліків може бути спричинена специфікою страхування в сільському господарстві та недосконалою системою державного регулювання агрострахування.

А саме таким:

- недосконалість, декларативність і відсутність системності в законодавчому забезпеченні агрострахування;

- недостатня фінансова забезпеченість виконання прийнятих нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку страхування в сільському господарстві;

- закритість процесу формування страхових

тарифів з різних видів страхових продуктів; не-ефективна система адміністрування, нагляду та контролю за діяльністю страхових компаній;

- низька кваліфікація спеціалістів органів страхового нагляду;

- відсутність репрезентативної статистики аграрних ризиків;

- недовідок об'єктивної та доступної інформації про стан страхового ринку і діяльності страхових компаній, діяльність яких спрямована на страхування аграрних ризиків;

- слабка правова захищеність інтересів аграріїв у договорах страхування і т.д.

Особливості сільського господарства як галузі матеріального виробництва зумовлені, насамперед з природно-біологічними факторами, характерною рисою яких є відносна сталість і переважна керованість на основі біологічних законів.

Можна виокремити наступні основні особливості страхування в сільському господарстві на сучасному етапі.

По-перше, підприємницька діяльність в аграрній сфері через об'єктивні причини, пов'язані зі специфікою самого сільськогосподарського виробництва, є більш ризикованою порівняно з іншими галузями народного господарства, що істотно знижує інтерес страхових організацій розвивати страховий бізнес у цій сфері.

По-друге, високий рівень виробничих ризиків у сільському господарстві об'єктивно зумовлює високий рівень страхових внесків.

По-третє, фінансове становище більшості сільськогосподарських підприємств, а особливо в умовах фінансової кризи, не дозволяє їм активно брати участь в існуючих програмах страхування, оскільки навіть при 50% компенсації страхових внесків з боку держави абсолютна величина страхових внесків все ще залишається вельми істотною.

По-четверте, існує низький рівень культури страхування з боку страхових організацій і відсутність різноманітних програм страхування.

По-п'яте, суб'єктивізм у прийнятті рішень з боку керівників сільськогосподарських підприємств, багато з яких, як правило, відмовляються від страхування ризиків в надії, що страховий випадок у даному сільськогосподарському році не наступить.

Отже, з визначених особливостей та недоліків умовно можна виокремити 6 груп, кожна з яких містить певні пункти (рис. 1).

Проблеми державного регулювання:

1. Методологічна недосконалість і декларативність законодавства, спрямованого на підтримку аграрного сектора.

2. Фінансова незабезпеченість нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку агрострахування.

3. Відсутність системності в законодавчому забезпеченні обов'язкової форми агрострахування.

4. Закриті процеси формування тарифів з обов'язкових видів страхування, у тому числі зі стра-

хування агроризиків, що викликає сумнів в обґрунтованості тарифів.

5. Несвоєчасна і неефективна фінансова підтримка аграрного сектора з боку держави в питаннях обов'язкового страхування агроризиків (при існуючому рівні страхових виплат лівові частка державних субсидій буде залишатися в кишенях страхових компаній).

6. Відсутність ефективного контролю за споживчими якостями страхових компаній з боку Держфінпослуг (наслідком цього є псевдострахова діяльність, страхове шахрайство, низький професійний рівень договорів страхування, значні затримки при виплатах відшкодування та ін).

7. Невиконання Держфінпослуг своїх прямих обов'язків щодо захисту інтересів і прав страховальників (наслідком є аномально низький рівень страхових виплат і абсолютна незахищеність інтересів страховальників).

8. Низька кваліфікація фахівців Держфінпослуг в питаннях страхування, у тому числі в питаннях агрострахування, що заважає забезпечувати ефективний нагляд за діяльністю страхових компаній в аграрній сфері.

9. Низький рівень конкуренції на ринку агрострахування, що перешкоджає підвищенню споживчих якостей страхових послуг.

Проблеми аграрного сектора:

1. Відсутність організацій, що забезпечують ефективне лобювання інтересів аграрного сектора в органах влади.

2. Відсутність ефективних механізмів захисту інтересів і прав аграріїв у відносинах зі страховими компаніями.

3. Необізнаність більшості аграріїв в питаннях страхування.

4. Відсутність у більшості аграріїв коштів для повноцінного страхування.

Проблеми страхових компаній:

1. Низька якість страхових послуг, значні затримки з виплатою відшкодування та аномально низький рівень страхових виплат, що підриває довіру аграріїв до страхування.

2. Відсутність досвіду агрострахування в багатьох страхових компаній.

Технологічні проблеми:

1. Низький обсяг збору премій при агрострахуванні.

2. Труднощі внутрішнього перестрахування агроризиків внаслідок недостатньої ємності українського страхового ринку.

3. Труднощі забезпечення кваліфікованого, об'єктивного і своєчасного проведення експертизи страхових випадків в аграрній сфері.

Методологічні проблеми:

1. Значний суб'єктивізм аграрних ризиків, що заважає їх об'єктивній оцінці.

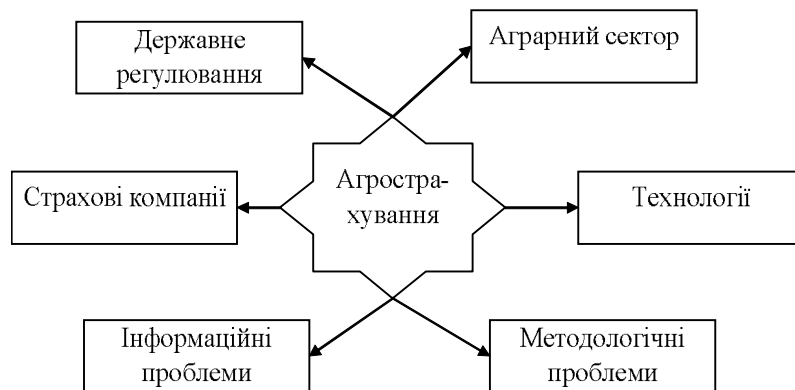


Рис. 1. Основні проблеми діючої системи страхування в аграрній сфері України

2. Недостатній фаховий рівень страхових продуктів: нечіткість визначення ризиків; невивірлена диференціація природних ризиків; невідповідність договорів страхування зарубіжним стандартам, що заважає розвитку закордонного перестрахування; слабка правова захищеність інтересів аграріїв у договорах страхування.

Інформаційні проблеми:

1. Відсутність репрезентативної статистики аграрних ризиків та їх впливу на втрати аграріїв.

2. Відсутність об'єктивної та доступної інформації про стан страхового ринку і діяльності страхових компаній в аграрній сфері.

3. Відсутність рейтингових оцінок, що відображають споживчі якості страхових компаній, які займаються агрострахуванням.

4. Відсутність об'єктивної інформації про особливості та споживчі якості страхових продуктів.

5. Відсутність інформації про способи захисту інтересів і прав аграріїв у відносинах зі страховими компаніями.

Досвід показує, що саме страхування надає найбільш повні гарантії компенсації шкоди майновим інтересам як підприємств та організацій, так і фізичних осіб. У міру поглиблення процесу реформування і появи реального приватного власника в сільському господарстві України питання управління ризиками, пов'язаними з виробництвом сільськогосподарської продукції, постає все гостріше.

Пропоновані зараз на ринку страхових послуг програми страхування сільськогосподарських ризиків за багатьма параметрами не влаштовують споживача. Основна проблема (і це закономірно) висока вартість таких послуг. Тільки за умови реальної державної підтримки можна буде досягти рівноваги між попитом і пропозицією в цій області.

Зараз реалізуються три програми — мультиризикове страхування (від граду, повенню, пожежі, замерзання, посухи, урагану і т.д.), страхування від вогню і граду, а також від неотримання врожаю. Втім, з 360 страхових компаній, які присутні на ринку, тільки деякі працюють в цьому сегменті. Основними гравцями вважаються два сільськогос-

подарських пули. Особливістю діяльності пулів є перерозподіл між учасниками частки відповідальності і подальша її передача в закордонне перестраховування. Перевага такого співробітництва для учасників пулу полягає в більш високому рівні захищеності як самої компанії, так і клієнта. Останній отримує більші гарантії відшкодування своїх збитків при настанні страхового випадку.

Однією з форм державної підтримки є субсидювання сільськогосподарського страхування, що гарантує підтримку аграріям і страховим компаніям, які беруть участь у цій системі. Субсидії надаються сільськогосподарським товаровиробникам на компенсацію частини витрат по страхуванню врожаю сільськогосподарських культур, при цьому компенсації підлягає до 50% сплаченої одержувачами страхової премії за договором страхування, укладеним зі страховими організаціями, які мають ліцензію на проведення страхування врожаю сільськогосподарських культур [5]. В Україні державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, що застрахували сільськогосподарські культури за правилами комплексного або індексного страхування проводилась через відшкодування за рахунок коштів державного бюджету частини вартості сплаченої страхової премії [5].

Оскільки програма державної підтримки страхування сільськогосподарських культур є основним стимулом для залучення товаровиробників до використання фінансових інструментів управління ризиками, можна зробити висновок, що способи та механізми її організації безпосередньо впливають як на провайдерів, так і на споживачів страхових послуг. Стандартизовані страхові процедури, умови отримання субсидій, договори страхування, за допомогою яких забезпечується повноцінний страховий захист, тарифи, що відображають ступінь ризику сільгосппідприємств, — все це потребує активної участі як суб'єктів страхових відносин, так і органів державного управління [3].

Організація системи перестраховування сільськогосподарських ризиків (нині представляє самостійну і невирішену проблему) є предметом нагальної турботи учасників ринку агрострахування і змушує вживати дієвих заходів для формування надійної системи перестрахового захисту порівняно великих ризиків.

За аналітичними оцінками, в даний час потенціал українського ринку аграрного страхування затребуваний не більше ніж на 10—15%. Але перспективи очевидні — це вселяє надію, що зусилля з його освоєння при відповідній підтримці держави і зацікавлених сторін будуть винагороджені. Причому це буде вигідно всім — і сільськогосподарським виробникам, і страховим компаніям.

## ВИСНОВКИ

Існуюча система державного регулювання агрострахування є малоефективною і не повною

мірою сприяє підвищенню стійкості функціонування сучасних аграрних формувань. Вирішення зазначених вище проблем сприятиме підвищенню ефективності державного регулювання агрострахування, що, в свою чергу, забезпечить більш стійке функціонування сільськогосподарських підприємств, оскільки, надаючи товаровиробникам захисту від збитків у випадку фізичної втрати врожаю від різних ризиків або зниження ринкових цін реалізації на вироблену продукцію, страхування розвиває процес стабілізації виробництва сільськогосподарської продукції, роблячи його більш масштабним та ефективним.

## ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК В ЦЬОМУ НАПРЯМКУ

Подальші дослідження з даної проблематики необхідно проводити у напрямі пошуку ефективних шляхів подолання визначених недоліків, вдосконалення законодавчого забезпечення шляхом усунення існуючих проблем чинного законодавства та формування нових нормативно-правових актів, дослідження законодавчої бази розвинутих країн у сфері агрострахування та використання їх досвіду для формування розвинутого страхового поля в Україні.

Розвинений ринок страхових послуг має включати в себе всі необхідні елементи для ефективного забезпечення страхового процесу в країні, тому одним з найважливіших питань страхування, які потребують теоретичному вивчення та методологічного узагальнення, є процес розвитку та формування страхових ринків.

### Література:

1. Государственное регулирование рыночной экономики / Под ред. В.И. Кушлина, Н.А. Волгина. — М.: Экономика, 2000. 37
  2. Денисов Е.А. О государственном регулировании страхования в сфере агропромышленного производства / Е.А. Денисов // Нормативное регулирование страховой деятельности. Документы и комментарии. — 2006. — № 4. — С. 42.
  3. Лузан Ю.Я., Герасименко Н.А., Прогноз обсягів фінансової підтримки страхування сільськогосподарських культур в Україні до 2017 року // АгроІнКом. — 2010. — № 7—9. — С. 37—431.
  4. Оробинский А.С. Страхование как инструмент государственного регулирования в сельском хозяйстве: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05, 08.00.10 / Оробинский А.С.; [Место защиты: Воронеж. гос. аграр. ун-т им. К.Д. Глинки]. — Воронеж, 2009. — 180 с.
  5. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2004. — № 49. — Ст. 527. 37. 8
- Стаття надійшла до редакції 02.11.2011 р.